

УЧЕШЋЕ ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ ДОБРОВОЉАЦА У ДОГАЂАЈИМА ОКО БОМБАРДОВАЊА БЕОГРАДА 1862.

Поновни долазак кнезова Милоша и Михаила на управу Кнежевине Србијом после 1858, односно 1860. године, значио је крупан корак у даљем процесу еманципације од турске царевине и турске власти уопште. За време своје краткотрајне друге владе кнез Милош покренуо низ питања из односа Србије са Турском, која ће његов син Михаило наставити не само да окончава већ и да покрене нова. Преображенска скупштина 1861. године и образовање народне војске били су акти који су пореметили основе дотадашњих српско-турских политичких веза и означили преокрет у њиховим даљим односима. Осим тога, националноослободилачка пропаганда и сарадња званичне Србије са револуционарним тајним покретима и организацијама у Турској, довела је до готово отвореног кидања политичких односа Србије са Портом. Из ових разлога, после једног низа провокација и инцидената са обе противничке стране, на једном сектору тих српско-турских неслагања дошло је до отвореног међусобног сукоба и до бомбардовања Београда 1862. године. Као непосредан повод за бомбардовање, као што је познато, послужио је инцидент на Чукур-чесми, којом приликом је убијен један српски дечак а, убрзо затим, и још неколико српских службених лица и цивила из редова грађанства.

У своје време овај догађај одјекнуо је сензационално не само у Србији и у Турској — нарочито међу разним народностима хришћанске конфесионалности — него је заузео важно место и у

политичко-дипломатској активности осталих европских држава. Бомбардовање Београда било је за унутрашњу историју Србије догађај са којим је почела последња фаза у решавању даљег опстанка муслиманског становништва по српским градовима. То ће довести и до потпуног исељавања Турака из Србије, 1867. године. Бомбардовање Београда 1862. и збивања која су га условила а, затим, била његова неизбежна последица — ма колико иначе обрађивано као крупан догађај из српске историје тога времена — није целовито, по свим чиниоцима који су били везани за њега, приказано и оцењено у довољној мери. Један од тих чинилаца који је остао недовољно разјашњен, било је и учешће добровољаца и добровољачких формација.

Наша историографија готово и није говорила о учешћу добровољаца у догађајима који су непосредно следили после крвопролића на Чукур-чесми. Њихова појава била је само споменута, и то више узгред. Ако се изузму литерарно-мемоарски радови: Живот и рад генерала Ранка Алимпића,¹ и Записи старог Београђанина,² о добровољцима из 1862. године зна се врло мало. Од крупнијих историјских дела, осим бележења Јована Ристића,³ постојање „бугарске легије“ поменуо је Сл. Јовановић.⁴ Касније, на неким питањима о раду „бугарске легије“ расправљао је, иако више узгред, Ј. Х. Васиљевић у своме раду о Иљи војводи Малешком.⁵ Карактеристично је, међутим, да је спомен о добровољцима из времена бомбардовања Београда, 1862. године, забележен у не-

ким песничким саставима М. Кујунџића, Вл. Ст. Каћанског и још неких. Занимљиви, али данас заборављени приповедач Лаза Комарчић, на више места је поменуо учеснике из „Бачке“ и „призренске легије“.⁶ Више морално-психолошки, но по стварној снази и моћи који су имали у догађајима везаним за бомбардовање Београда, јужнословенски добровољци заслужују да се — и поред тога што нема довољно изворне документације — о њима каже нешто више и да се њиховој родољубивој акцији и борбеној активности из тих дана одреди место у нашој историографији.

I

Бомбардовање Београда затекло је српску владу неспремну. Не само што поглавар државе, кнез Михаило, није био у престоници него чак, изгледа, нису постојали ни планови одбране за случај могућег српско-турског оружаног сукоба, као што се и десило инцидентом на Чукур-чесми, чије су се последице нагло и бурно развијале до ситуације правог ратног стања. Међутим, оно што је дотада било пропуштено да се уради у одбрамбено-превентивне сврхе, било је, исто тако, готово неочекивано, брзо надокнађено. После првих тренутака забуне и неизвесности, импровизирана је одбрана која је добила карактер фронтанске линије. По једном аутентичном казивању „за кратко време и док је пуцање још трајало, подигну се барикаде, једна код куће професора Станимировића на сокаку испод Митрополије, друга даље позади близу Шуцове куће. Једна код Лицеја..., једна код Читалишта, једна на сокачићу, који од Зданија води Калимејдану, једна код мезулане, (код кафане „Грчка Краљица“), једна код Николајевића куће, једна код суда општинског, две код куће Медовића, једна на чаршији, од Медовића куће водећи Цукићевој, једна код Башкалфића куће, једна код симицинице на Зереку, а једна код Барјак-џамије, једна код Белопољчеве куће и неколико на Дорћолу“.⁷ У оперативном погледу фронт је био подељен на четири сектора: према градској Сава-капији (под командом капетана Пешића),

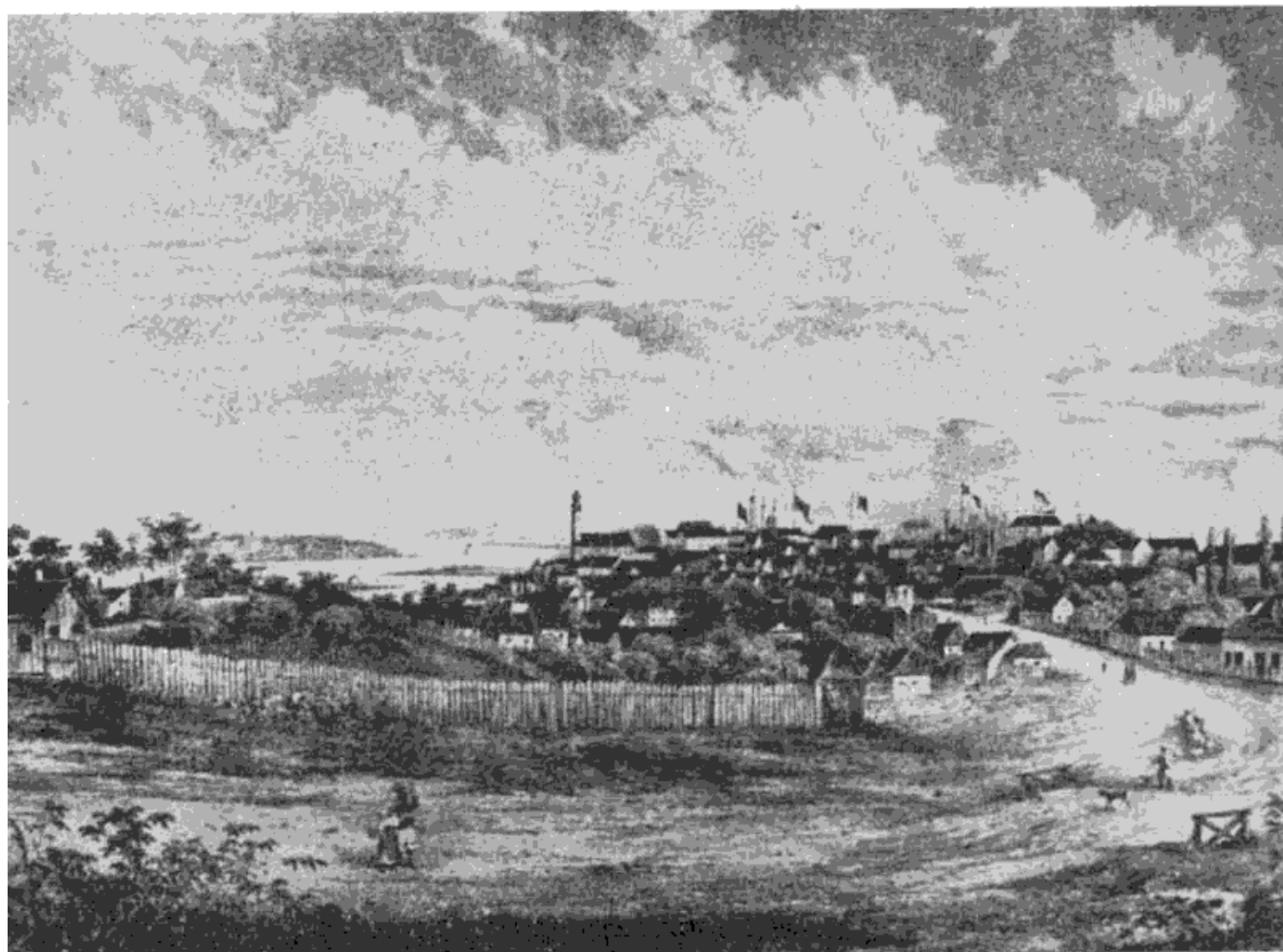
„од шанца код басамака“ па према пла-тоу којим се означава развође савске од дунавске падине „до Николајевића куће“ (под командом капетана Караџића), одатле „до половице Зерека“ (под заповедништвом капетана Лешјанина) и, најзад, Дорћол са крајем према градској Видин-капији (под командом Боке Влајковића).⁸ У прво време главну команду имао је министар војни, пуковник Монден, који је политичка упутства примао непосредно од министра председника Илије Гарашанина.

Још у току турског бомбардовања ископани ровови, створене заседе („шиљбоци“) и направљене барикаде представљали су онај вид импровизоване српске одбране којим су Срби, следећих дана, одбили покушаје турских испада и, с војне тачке гледишта, утицали и на сâм политички исход каснијег прелиминарног српско-турског поравнавања: примирје између противничких страна — закључено посредством конзула европских држава у Београду — признало је за демаркациону линију српске, односно турске управе, линију фронта која је управо подигнута за време бомбардовања. Несумњиво, та чињеница, која је била корисна по српске интересе — полазећи и од момента фактичког односа снага између Срба и Турака у Београду, и од тога шта је ко држао у својим рукама — послужила је као полазна основа и за доношење одлука Канлишке конференције, којима је турска власт била укинута у београдској вароши.

У одбрани Београда јунских дана 1862. године, и неколико месеци после тога, учествовали су следећи фактори оружаних и борачких снага:

- 1) српска варошка полиција (жандармерија),
- 2) регуларно војинство (стајаћа војска),
- 3) одељења народне одбране (народна војска),
- 4) оружани грађани из београдске вароши,
- 5) добровољачки одреди.

Што се тиче последњих, они су били подељени у неколико засебних чета и

Сл. 1 — Београд у XIX веку

„легија“, а касније су били укључени (неко време после бомбардовања) у општи систем војне одбране Београда. У међувремену, добровољци су, заједно са грађанима Београда, учествовали у подизању барикада и у заузимању варошких капија. Све до краја септембра 1862. године, добровољци и добровољачке чете и „легије“ стајали су на положајима фронта или су били употребљени за вршење разних војничких борбених дужности. Били су распуштени тек по закључењу Канлишке конференције, и то на изричит захтев дипломатије великих европских сила. Међутим, од почетка јуна па до краја септембра, они су постојали као саставни део српске оружане силе имајући при томе, делимично, и посебна схватања и своје посебне политичке циљеве.

II

За разумевање стварања добровољачких чета у догађајима око бомбардовања Београда 1862. године, потребно је указати на морално-психолошко стање нашег народа у то време и на борбено расположење великог броја ускока, пребеглица и миграната из Турске. Већ у 1861. години Турци су на више места, и у разним приликама, у Београду изазивали Србе и својим поступцима подстрекавали их на револт и узвраћање. Безбедност становника београдске вароши била је прилично у опасности највише због присуства турске варошке полиције и низама (војника) који су служили као посада у варошким капијама: Сава, Варош, Стамбол и Видин-капији.⁹

Како су Турци схватили своја права и свој однос према Србима, најбоље се

видело из сукоба на Чукур-чесми и погибије Борба Нишлије, Ивка Прокића и још једног српског службеника. С друге стране, у Београду је живео велики број људи из Турске, било као политички било као економски мигранти; међу њима било је, уопште, доста сиротиње, у сваком случају радних и поштених људи. Приликом бомбардовања Београда они ће, подстакнути мржњом и осветом над својим бившим политичким и економским угњетачима, Турцима, заједно са сиромашнијим слојевима старијег београдског становништва, бити у великој мери носиоци колективног борбеног антитурског расположења и активне мисли за оружани обрачун са турском градском посадом. Акциона политика кнеза Михаила — која није била позната само дипломатама — могла је, са своје стране, значити импулс и код народа и код ових избеглица, утолико пре што су турске власти и у Београду, као и иначе (и поготову) у царевини до крајњих граница заоштравале друштвено-политичке супротности према Србима и својим другим нетурским поданицима.¹⁰

Још почетком 1861. године Вл. Ст. Каћански приказао је ову морално-психолошку ситуацију као, с једне стране, стални израз огорчења на Турке, а, с друге стране, као изражавање националног поноса и нестрпљивог ишчекивања за обрачун са Турцима: „депутације на овдашње конзуле из Босне и из бугарских крајева скоро сваки дан долазе. Сваким часом очекујемо да искрсне већ то „Источно питање“. — Староуписни војници хоће да се сазову. Народ је чудно расположен. За приповест је то поверење у свога кнеза“.¹¹ Иако са нешто песничког патоса и идеализације, ова импресија Каћанског одражавала је стварно стање и расположење српског народа и веру у Михаилову националну политику.

Овакво просуђивање српско-турских односа није било једино и усамљено. Догађаји који су претходили бомбардовању указивали су на све већу опасност од избијања и оружаног сукоба. Шире народне масе биле су већ увелико психолошки припремљене за могућност

избијања једног скорог рата, мада је званична српска влада настојала да своје захтеве према Турцима реши пре свега политичким путем. Крвопролиће на Чукур-чесми, пак, показало је право стање српско-турских односа и виолентност турске власти у београдској вароши.

Пошто је избио сукоб, веома брзо је уследила реакција и са српске стране и то у два правца: прво, као акција српске владе да се политички реши питање боравка турске посаде и цивила у београдској вароши, и, друго, као акција народних маса да се то питање „ликвидира оружаним путем, тј. насилним истеривањем Турака из вароши и рушењем турских касарни, караула и капија на варошком шанцу. У ствари, стихијним развојем догађаја обе ове акције извођене су истовремено иако не и координирано. Наиме, револуционарни занос грађана Београда водио је на колосек отворене борбе са Турцима и у приличној мери независно од политичких (и полицијских) директива српске владе.

Тако, већ при крају првог дана српско-турског сукоба, 3. јуна, убиством на Чукур-чесми, видело се да је београдско грађанство и поред тога што није било организовано — у ствари давало курс даљем току српско-турских односа, бар за време трајања оружаног стања у вароши. Један податак о овоме даје праву слику стања код српског становништва београдске вароши. По једном казивању: „десно од полиције, спрам турске текије, стекла се била једна гомила наших људи, већином ниже класе. Могло их је бити у онај мах око 150 до 200...“¹² Управо ова „нижа класа“, међу којима је било доста људи из српских и других јужнословенских крајева под турском управом, преузеће, на српској страни, иницијативу у даљем развијању догађаја. („Но бећари, радници и остали који нису ту бригу имали притицали и против Турака појављивали се“).^{12а} Општу карактеристику те нове ситуације нико није боље дао него ондашњи министар унутрашњих послова Никола Христић када је, коментаришући дога-

Баје, казао Илији Гарашанину, министру председнику: „Зло је, ова светина све ће укварити“.¹³ У ствари, Н. Христић, заиста, није био погрешно. Још пре него што је министарски Савет могао одредити генералну линију свога става према догађајима, и против турских испада и напада ставити у покрет оружану снагу Кнежевине, у одбрану Београда устали су његови грађани, староседеоци и емигранти из Турске, чак и из Аустрије, и почели са окупљањем у чете и „легије“.¹⁴

Међу првима који су се ставили на чело ових спонтано насталих добровољачких формација били су Бока Влајковић и Влад. Ст. Каћански. Њиховом примеру следили су други, и још пре него што је влада успела да доведе у Београд јединице сталне војске и народне одбране, добровољци су, заједно са београдском полицијом (жандармима) били запосели кључне тачке вароши на прилазима према Калемегдану и тврђави.

III

У почетним догађајима везаним за бомбардовање Београда и учешће наших људи у борби са Турцима, Н. Христић, уопште, доста места даје улози Боке Влајковића. По његовом казивању „... Влајковић служио је најпре у нашој војци као прост војник, и кад је дотерао до поднаредника, изишао је из војске. Почео је радњу бакалску, но у ускоро напусти и оде у Русију где ступи у војску. Неким случајем буде рањен у ногу и ова му се морала отсећи до колена. Кад је оздравио, а Кримски рат се отворио, он остане у војсци, добивши чин официрски; но затим, не могући онако сакат служити и даље, дође у пензију и врати се у Београд својој кући. — Он је био велики хвалција и радо је тражио а и прикупљао друштва, склоњена нереду. Поглавито се мешао са политичким агитаторима, који су радо правили сметње Књазу Михаилу и његовој влади“.¹⁵ По Христићевом суду — који у понечему ваља кориговати — Влајковић је био главни агитатор у маси београдских грађана да се Турци нападају и протерају у град, па је, чак, био и један од виновника препада на

низаме када су се ови враћали из касарне у вароши за тврђаву.¹⁶

Говорећи о Влајковићу, Христић је, у ствари, износио суд једног легитимисте, министра Кнежевине Србије. Његов став одговорног државника Србије према српско-турском проблему насталом после догађаја код Чукур-чесме, природно, морао се разликовати од става народних маса Београда које су више реаговале осећањима. Б. Влајковић је, несумњиво, тумачио жеље и очекивања тих маса када је подстицао против Турака; иначе се не би могло схватити да је он могао имати толико утицаја у грађанству.

Идеја да се турска војна упоришта у вароши што пре ослободе без сумње је потицала од њега, а то се поклапало и са патриотским расположењима грађана, која су, под утиском турског крвопролића и антитурске агитације, нарасла до пароксизма једне потпуне туркофобије. Та туркофобија, која се на речи огледала у захтевима за потпуним ослобођењем Београда од султанове власти, спроведена на делу, повела је београдско грађанство на јуриш против варошких капија. Сава и Варош-капија, затим Видин и Стамбол-капија били су први војни објекти који су били нападнути од српских грађана, цивила.

Заузимање Сава и Варош-капије било је извршено 3. јуна увече. По Христићевом казивању бећари, радници „и остали нападали су турске страже на Варош капији, Сава капији и Видин капији и ове су морале своје стражаре напустити и побећи. Они са Варош капије склонили су се у Стамбол капију, а остали утекли су у град, али бранећи се успут, они су неке наше људе побили, а неке ранили“.¹⁷ Из других извора наводе се имена погинулих. Тако, на Варош-капији погинуо је бећар Никола из Јагодине, бакалски шегрт Урош Протић, кујунџија Прока Трандафиловић. На Сава-капији погинули су или рањени: Бак Станиша Вуковић, трговац Коста Димитријевић, механџија Марјан Станишић, млекар Наум Танацковић.¹⁸ Како се може закључити по именима и занимањима, неки од ових људи били

су из Старе Србије (Трандафиловић — Призренац?), неки из Македоније (Коста Димитријевић, Наум Танацковић), неки из западних српских крајева. У јуришу на ове две капије учествовали су и лицејци и баџи београдских средњих школа, затим група добровољаца које је предводио Вл. Ст. Каћански, о чему ће бити говора.

Ове две заузете капије у току ноћи (3/4. јуни) биле су порушене и сравњене за земљом. Касније је пала и Видин-капија (4. јуна ујутру). Стамбол-капија се држала нешто дуже, али је и она препуштена српској власти током 4. јуна.

Капије нису биле једина турска упришта у београдској вароши. Као утврђени објекти постојали су још и: зграда турске полиције и једна низамска касарна; Турци су се такође бранили и из једне џамије („до цркве лутеранске“), текије (на Великој пијаци), и из неких кућа. Како је српска жандармерија била недовољна да би могла грађанима гарантовати безбедност од стране турске полиције, низама и оружаних турских цивила, јерлица, који су остали у вароши, то су ови објекти били нападнути од стране добровољаца, бећара и других варошана. Мада нема поузданих података, вероватно да се тада и приступило стварању добровољачких чета: „бачке“ (лицејска група и средњошколци), „призренске легије“ (касније тако назване), „бугарске легије“ (такође касније тако назване). Мислимо да можемо казати да се међу другим групама добровољаца налазило и доста Херцеговаца, Црногораца и Васојевића,¹⁹ чијих је емиграната тада било доста у Србији и у Београду, који су, као представници својих крајева који су већ били у рату с Турцима били несумњиво међу првима у акцији на турске посаде у београдској вароши.

Тако, на турску текију су нападали „бећари, подстрекнути и вођени неким Филипом Црногорцем или Херцеговцем“.²⁰ Напад на џамију предводио је Бока Влајковић на челу једне групе грађана и бећара. Текија је била освојена, а џамија се предала.²¹ Стамбол-ка-

пија се највише опирала, јер је била најбоље утврђена и добро војнички поседнута. С њеном посадом најпре је заподео чаркање Филип Црногорац (Херцеговац) са петорицом својих другова и неким бећарима. То је било у време напада на Варош и Сава-капију. Касније дошло је и до једног правог напада — јуриша на Стамбол-капију, који је био врло јак, али и безуспешан. Н. Христић је и овај напад на Турке приписивао подстрекавању Б. Влајковића. По њему: „пошто се ови Турци из џамије предадоше, стане Влајковић потстицати светину да ударе на Стамбол-капију и ову освоје од низама. То беше неразумно. Стамбол-капија такво је утврђење, да би се морала топовима освајати. Она је далеко тврђа него и сама касарна. Но наши људи и не помишљаху на то. Влајковић није с њима ишао; није ни могао онако сакат са штаком. Наши бећари упуте се сами. Сазнавши за ово, управник Барловац брзо пошаље жандарме да зауставе светину, али беше доцкан. Светина приближи се Стамбол-капији и стане пуцати. Низами оспу ватру на њих и многе ране а неке побију. Сви други разбегну се“.²² Те ноћи, између 3. и 4. јуна укупни српски губици били су — 26 мртвих и 22 рањена.²³

Тек 4. јуна пре подне, нешто под притиском наших бораца, нешто преговарањима са београдским пашом, Турци су повукли своје низаме из Стамбол-капије, из касарне и из полиције. Тако је београдска варош била очишћена од Турака, како војника тако и цивила. Српска власт била је једина која је сада господарила у вароши.

Да појача безбедност — пошто жандармерија није била довољна, а грађанство са бећарима и добровољцима се показало ратнички расположено — Гарашининова влада је довела у Београд нова појачања из редова регуларне и народне војске.²⁴ Сматрајући да је српско-турски сукоб завршен, влада је била наредила и растурање цивилних оружаних група, мотивишући ту одлуку потребом веће безбедности од инцидентата, пљачке, (нарочито турских имања) и

других незгодних догађаја. Међутим, изненада 5. јуна пре подне, док се очекивао састанак турских и српских представника и београдских конзула европских сила ради регулације новонасталих прилика, започело је бомбардовање Београда, заправо београдске вароши. То је значило даље заоштравање српско-турских односа и један корак ближе ка отвореном рату између Србије и Турске.

Нова ситуација, која се пре могла окарактерисати као ратно стање између српских власти у београдској вароши и турског команданта у београдској тврђави Ашир-паше, захтевала је далеко јачу организацију одбране Београда него што је српска влада имала борачких снага на расположењу. Притиснута судбоносним догађајима, српска влада је, поред мобилизације народне војске, приступила организовању добровољачких одреда. Прилике за то биле су повољне: грађанство, бећари, студенти и ђаци, емигранти, већ су били показали своје патриотско расположење и спремност за борбу са Турцима. Отуда није било тешко да се мобилише велики број добровољаца. Већ од првих дана после бомбардовања — по једном казивању — српска влада је могла да придода регуларној војсци и жандармерији око шест хиљада нових бораца.

Као добровољачке јединице за одбрану Београда јављају се: „призренска легија“, „Ђачка“ („лицејска“) и „бугарска легија“.

IV

У догађајима око бомбардовања Београда извесну улогу одиграла је тзв. „призренска легија“. Њен оснивач био Вл. Ст. Каћански, песник и национални радник, Сентомашанин по рођењу. Он је учествовао у тродневним јунским окршајима са Турцима и, понет националистичким идејама потпуног политичког ослобођења од Турака и васкрса старе српске државе, речит и агилан, он је успео — попут Боке Влајковића — да окупи око себе повише Београђана и људи из унутрашњости Србије, затим већи број избеглица и емиграната из

Аустрије, и да с њима учествује у нападу на Варош-капију. Убрзо потом, добивши подршку врховних српских политичких и војних кругова, он је створио и чету добровољаца сврставши их у „призренску легију“. Сам назив његове добровољачке формације, којој је он био „четовођа“, указивао је на карактер и претензије њеног будућег деловања.

„Призренска легија“, која је свој организациони облик и обуку добила тек после бомбардовања, током летњих месеци, држала је неке од горе наведених баријада. Према ономе што се зна, она је добила карактер војне формације али је задржала своју самосталну, добровољачку улогу. То се јасно види из два службена документа која су била упућена Каћанском као „старешини чете призренске“. Први документ гласи: „У следству предписанија војеног министра препоручује вам се, да одма начините и овамо пошљете списак свију војника подручне вам легије, с приметбом: који су наоружани венсенским или претвореним руским пушкама, а притом назначите свакога војника и занимање, место рођења, срез, окружије и нумеру пушке...“²⁵ Други документ такође се односи на организацију „призренске легије“. По њему: „Министру војеном неопходимо су нуждни спискови свију војника; без отлагања дакле ваља похитати да будете готови са вашима и то до подне најдаље. Са тим се на Вас још чека. Г. Стојку ја сам још пре четири дана говорио да је то нужно начинити и поднети команданту и он као да је изгубио из вида, да нам као војницима најпре ваља бити точан. — Форму списка прилажем вам — На један списак ваља људи сами да се пишују а други, који ћемо послати министру нек се копира јасно...“²⁶ (Личност која се овде помиње као Г. Стојко, односи се на Раковског, старешину „бугарске легије“).

Одред добровољаца које је сакупио Каћански, према времену, бројао је између шездесет и осамдесет људи, али је кроз „легију призренску“ прошло много више од стотину лица. По једном „Списку војника легије добровољаца

Списак

Важности нашег географског, истраживачког и Радничког

№	Име и презиме	Место	Година	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
6	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
9	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
10	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
11	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
12	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
13	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
14	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
16	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
17	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
18	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
19	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
20	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
21	Ђорђе Рајковић	Београд	1872	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

22.	Jobanar Kuzovobate	br. broj. 6158	1	1	III	1
23.	Stanimir Kuzovobate	„ Broj. 5877	1	1	III	1
24.	Stanimir Zupjebate	„ „ 7252	1	1	II	1
25.	Stanimir Kuzovobate	„ „ 76	1	1		1
26.	Stanimir Kuzovobate	„ Broj. 3074	1	1	III	1
27.	Stanimir Kuzovobate	„ Broj. 2402	1	1	II	1
28.	Jobanar Zupjebate	„ Broj. 4429	1	1	III	1
29.	Stanimir Kuzovobate	„ Broj. 1321	1	1	III	1
30.	Stanimir Kuzovobate	„ Broj. 7152	1	1	II	1
31.	Stanimir Kuzovobate	„ Broj. 5963	1	1	I	1
32.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 748	1	1	II	1
33.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 418	1	1	I	1
34.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 2992	1	1	II	1
35.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 6370	1	1	II	1
36.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 38	1	1	II	1
37.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 4051	1	1	I	1
38.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 247	1	1	I	1
39.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 4744	1	1		1
40.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 413	1	1	II	1
41.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. 873				
42.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
43.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
44.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
45.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
46.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
47.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
48.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
49.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
50.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
51.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
52.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
53.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
54.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
55.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
56.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
57.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
58.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
59.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	
60.	Jobanar Kuzovobate	„ Broj. —			II	

Сл. 2—3 — Један попис (делимичан) добровољаца „призренске“ легије (Државни архив СР Србије, Фонд поклона и откупа)

под управом г. С. Каћанског²⁷, набраја се шесдесет и један добровољац. Азбучним редом поређани, то су били:

Арадски Лазар, родом из Суботице,
 Баћановић Петар, родом из Новог Сада,
 Бекер Јосиф, родом из Беча,
 Бернвангер Едуард, родом из Темишвара,
 Бојић Јован, родом из Ужица,
 Бокшар Сава, родом из Београда,
 Васиљенко Јаков, родом из „Русије“,
 Врнчић Стеван, родом из Суботице,
 Вуковић Андреја, родом из Алексинца,
 Гојковић Михаил, родом из Београда,
 Дамњановић Јосиф, родом из Карловца,
 Деспотовић Коста, родом из Крушевца,
 Димић Васа, родом из Земунa,
 Добијаш Јозеф, родом из Панчева,
 Дожих Александер, родом из Бечеја,
 Дражић Иван, родом из Својинова,
 Дугалић Лазар, родом из Рашке,
 Борђевић Алекса, родом из Свилајнца,
 Борђевић Сима, родом из Новог Сада,
 Захаријевић Гаврил, родом из Новог Сада,
 Иванковић Живојин, родом из Београда,
 Јања Светозар, родом из Јарковца,
 Јовановић Петар, родом из Београда,
 Каћански Сава, родом из Сентомаша (Србобрана),
 Каћански Степа, „из Београда“,
 Кингелац Никола, родом из Великог Бечкерека,
 Кирћански Исак, родом из Кумана (?),
 Личанин Михаило, родом из Новог Сада,
 Ловић Фрања, родом из Митровице,
 Манојловић Никола, родом из Ужица,
 Марковић Бурa, родом из Кикинде,
 Миловановић Стеван, родом из Ужица,
 Миљковић Милисав, родом из Свилајнца,
 Милутиновић Илија, родом из Земунa,

Митровић Сава, родом из Пожаревца,
 Нешковић Гена, родом из Новог Сада,
 Никовац Адам, „Маћар“,
 Николић Живко, родом из Г. Милановца,
 Новаковић Вујица, родом из Београда,
 Панић Никола, родом из Ирига,
 Пантелић Радован, родом из Тополе,
 Пејић Гаврил, родом из Новог Сада,
 Поповић Стеван, родом из Руме,
 Прапорчетовић Лазар, родом из Београда,
 Радовић Љубомир, родом из Београда,
 Радуловић Јован, родом из В. Бечкерека,
 Селаковић Милутин, родом из Београда,
 Станковић Јеврем, родом из Крагујевца,
 Стефановић Стефан, родом из Београда,
 Стојановић Борђе, родом из Чачка,
 Стојковић Милан, родом из Крагујевца,
 Тасовац Јован, родом из Требиња,
 Тешић Зарија, родом из Суботице,
 Тешић Тома, родом из Београда,
 Тодоровић Јован, родом из Београда,
 Томић Јован, родом из Кикинде,
 Трпковић Јован, родом из Беле Цркве,
 Урошевић Михаил-Миша родом из Панчева,
 Хацић Коста, родом из Суботице,
 Цветковић Танасије, родом из Крагујевца.

Како се види, половину добровољаца дала је Војводина: 29, и то: Нови Сад — 6, Суботица — 4, В. Бечкерек — 3, Земун, Панчево, Србобран и Кикинда — по 2, Ириг, Рума, Митровица, Јарковац, Темишвар, Бела Црква, Кумани и Бечеј — по 1, затим; Карловац и Требиње — по 1, Беч, Русија и Маћарска — по 1. Из Србије, највише је добровољаца дао Београд, па Ужице и Крагујевац, затим још неколико других места. Међутим, из других пописа види се да је у „призренској легији“ било још и других добровољаца. Тако се по-

мињу: Коста Рушчуклић, Алимпије Савић (из Земунa), Коста Вујић, Михаил Новаковић, Стеван Коларевић, Исаило Шововић (?), Борбе Розмировић, Милан Јокић, Тодор Ерчић, Васа Поповић, Јован Марковић, Светозар Марковић, Милан Милић, Бура Поповић, Никола Аћимовић, Димитрије Дучић, Борбе Дурса, Стеван Вулетић, Лудовик Манов, Јован Илић (познати песник, који је „изступио“ из легије), Васа Цветковић, Мијајло Марковић, Коста Борђевић, Стеван Борђевић, Јован Лубурић, Спиридон Димитријевић, Наум Костић, Риста Алексић, Павле Шокорчевић, Павле Бујашкић, Васа Косић („из Осека“), Лазар Поповић („из Врањева“), Милош Мандић („из Босне“) Сава Владисављевић, Борбе Вељковић (из Смедерева), Драгомир Поповић (из Новог Села), Александар Трпић (из В. Бечкерекa), Славољуб Исаков (из Загреба). Међутим, многи од њих су били „одпуштени“ или су „изступили“.²⁸

Карактеристично је да су у „легију“ долазили и нови људи, не само Срби већ и странци. Изгледа да је уопште све добеглице или емигранте српска влада слала у легију Каћанског. Тако су 15. јула Каћанском били послати „да ји у вашу чету зачислите“: Наум Костић из Земунa и Јеша Нешковић из Новог Сада,²⁹ а три дана пре тога, по Блазнавчевој заповести, послати су Каћанском у легију три аустријска бегунца: Јозеф Марковић из Шимина, Карло Рихтер „из Прешбурга“ и Јован Холда „из Пемске“ („пребегосе синоћ из оне стране на Вишњици; упућујем к вама . . . као људе који у нашој војсци служити желе у ово ратно време . . .“).³⁰

Није познато тачно време формацијског устројства „легије“. Каћански је почео најпре са групом добровољаца; касније „легија“ је ушла у састав опште одбране града. Из једног извештаја који је Каћански послао „главном команданту обсаде београдске, г. полковнику Јовану Борђевићу“, каже се да је легија „по устменом одобрењу овдашњег врховног команданта и војеног министра устројена“.³¹ Током јула и даље, „призренска легија“ је била

издржавана из средстава министарства војног.

Служење у легији било је добровољно, али засновано на војничкој дисциплини. Интересантно је навести да су неки добровољци напустили легију када су се прилике почеле стишавати; многи од њих били су ступили у легију верујући да ће доћи до рата са Турцима, па, када до њега није дошло напустили су је не желећи да дуже буду потчињени војничкој дисциплини.

За прилике и војнички живот у „призренској легији“ карактеристичан је један докуменат који је „врховни командант одбране Београда пуковник Јован Борђевић“ послао „заповеднику добровољаца г. Каћанском“, зато што се, по свој прилици, могао односити и на друге добровољачке чете и легије: „лицејску“, „бугарску“ и др. „Поводом тужбе“ — гласио је докуменат — „предане ми од двојице легионера да су одпуштени из легије против своје воље, ја сам се данас обраћао Господину Министру и дејствовао сам да се свима легионерима преко вас објави:

1., Да се сваки који је у њој служио не мање од 2. м(есе)ца може из ње исписати; а да не би остао без крајцаре, док нађе себи место, да се сваком по 1 # цесар. даде,

2., Они који желе и даље у легији остати, на условима, тј.: да буду покорни власти и да извршују све војничке дужности које околности могу узпотребовати, имају добијати (кромје обичног тајина и нешто аљина, какве им се буду могле дати) од сутрашњег дана по један чарш(ијски) грош на дан, по један пар опанака на м(есе)ц и по, или најдаље на два м(есе)ца дана.

На ово је Господин министар изјавио своје сагласије, а ја вам препоручујем да га обзнаните војницима легије добровољаца и да се речено решење одма у дејство приведе . . . Овом приликом обзнаните војницима легије, да у сваком благоустројеном царству, Правитељство је дужно бринути се о ползи земље и народа, дакле оно зна шта је потребно шта није. — Војници дакле легије, као паметни и поштени људи

треба да знају, да за два или три м(есе)ца које су они у легији провели, и за једну жељу служити отечеству Правителство не може, и није дужно ранити ји и одевати до бесконачности. — Оно је примило самовољнике кад се је указала потреба, а сад пошто се таква не предвиђа, оно отпушта сваког који ово жели, пак и они који остану треба да се брину (на случај ако се самовољци сасвим распусте), како ће ко уживање наћи, јер њино будуће задржавање чини се само за то, да војници који су изјавили жељу борити се против нашег општег непријатеља, сад кад се за ово непредвиђа потребност, не остану без места и без коре леба. — Најпосле ако међу легионерима има занатлија, на пр.: ковача, дунђера, тишлера, шлосера, седлара, или бар чизмара, то такви људи могу ступити у сталну војску као занатлије, по правима која су за раднике остављена³². Овај документ, који је датиран са 15. септембром, баца доста светла на рад и прилике у „призренској легији“; он је, штавише, наговестио и њено распуштање после постојања од „два или три месеца“, чиме се индиректно говори и о времену војничког образовања легије.

„Призренска легија“ распуштена је 29. септембра, „по решењу Г. Министра војног... а по налогу врховног команданта“³³. При распуштању, од добровољаца се имала одузети муниција, оружје „и друге правитељствене при њима налазеће се ствари (осим шињела)“. Они који су се затекли приликом доношења овог акта у легији, добили су по један дукат цесарски на поклон. Таквих легионера било је 38.³⁴

Распуштање „призренске легије“ била је политичка неминовност, због одлука Канлишке конференције којима се српска влада морала повиновати. Њено распуштање није примљено повољно, не само од легионера већ и од једног дела грађанства.

V

У догађајима око бомбардовања Београда велику улогу одиграли су и баџи Лицеја и средњих школа. Представници једног времена које је тек изашло из романтичарских идеја претходних генера-

ција, нападајани слободарским и патриотским мислима, они су били носиоци и национално-политичких осећања свога времена, која су ишла за тим да се турска власт што пре уклони из средине српског народа и осталих Јужних Словена, и да се, по начелима европског друштва, образује слободна национална држава. Београд је у то време био једини слободни културно-просветни и национално-политички центар за читав јужнословенски свет на простору од Уне и Саве до Дунава, Солуна и Црнога мора, па је отуда у њему било доста баџа из свих јужнословенских крајева који су били под Турском. (Говорило се да их је само из Рушчука било осам!) Отуда, када је дошло до сукоба на Чукур-чесми, а, затим, и до бомбардовања Београда, лицејци и средњошколци били су међу првима који су устали на оружје против Турака. Касније, по угледу на „призренску“ и „бугарску“ и они су били образовали своју „лицејску“ („бачку“) чету.³⁵

По сведочењима Дим. Маринковића: „После бомбардовања освануле су на свим улицама, које из града воде у варош, барикаде и то почевши од Сава капије па поред Калимегдана до на Дунав, а било је барикада и у позадини предњих. Таква је једна барикада била и пред Лицејом, где је сад Касациони суд. Та се барикада звала бачком, јер су на њој били баџи из Лицеја. Њима је у почетку био као добровољни командант Коста Магазиновић, а после њега прота Јован Јовановић, доцније владика Јероним. Егзерциру учио их је један наредник из војске“³⁶. Један сличан литерарни опис о бачкој чети оставио је и Павле Поповић, иначе добар познавалац општих прилика тога времена. Говорећи о Стојану Новаковићу

Сл. 4—5 — Писмо упућено Каћанском, запеведнику добровољаца у вези са награђивањем бивших легионера и понуде занатлијама међу њима да могу да ступе као мајстори у службу редовне српске војске (Државни архив СР Србије, Фонд поклона и откупа)

Данобезначку Јужнословенца
Ташкогину. Пашинској

Новогосељ сајмац изјавио ми ога збогше
ексципера да су одлучили исе свих ирочице
евои мисл. а како се данас обрало Ташкогину
Министру и глуми обав сајмац да и ивица евои
перима ироче ваје одрбу.

1; Да и евои Коу и у нвои мисли не мисл
ога 2. Мја мисл исе не ивицаи; а да неће
вицао Јога Крајкоје гога нага евои мисл
да и евои Коу и ироче гага.

2; Ови Коу мисл иу гавл у евои ошати;
на уговорица; а и: да суу евои вицаи;
и да ирочице евои војничке глумица Коу
ошатица мисл ирочице евои, ивица глумица
(Крочи одлучица евои, и мисл евои)
Крочи мисл иу гавл мисл гавл ога глумица,
мисл гавл иу гавл каје глумица на гавл иу
гавл каје ошатица иу евои и ирочице мисл нага,
и на гавл евои гавл.

На евои Ташкогину Министру исе ви
евои евои, а и евои ирочице, да иу
ошатица војничке евои глумица иу
да и рочице мисл ога и глумица ирочице,
и и: ошатица Коу мисл ирочице иу, да гавл
а гавл глумица иу,
ошатица, да иу ирочице
и.

Ово је први пут објављено војничко
писмо, које је свакоме добро познато. Наравно,
свакоме је јасно да је ово писмо из
руског и парског, јер је ово писмо
исписано и писано руски.

Војници су јасно видели, као и сви остали
и поштом и поштом писма да је овако, да се
има и да је јасно да је ово писмо из
руског и парског, јер је ово писмо
исписано и писано руски.

Ово је први пут објављено војничко
писмо, које је свакоме добро познато. Наравно,
свакоме је јасно да је ово писмо из
руског и парског, јер је ово писмо
исписано и писано руски.

Најбоље је да се види да је ово писмо
исписано и писано руски.

№ 1166.

18. децембра 1862.

Убојца.

из млађих дана, он каже: „У 1862. години Новаковић ће променити име, и место несрпског „Коста“ узеше српско „Стојан“. То су и његови другови радили, баш они најближи. Познато је да се Милан Кујунџић, звао најпре Јанићије, Владан Борђевић Хипократ, а и Радмило Лазаревић се звао Михаило... Те исте 1862. године, кад је у почетку јуна било познато бомбардовање Београда, ово је Новаковићево друштво — не знамо да ли баш и он сам — узимало учешћа у одбрани Београда. Сви су били лицејци, а ови су онда правили „лицејску барикаду“. Они су је начинили пред Лицејем, од извабене калдрме, земље, набацаних старих столица и, окренули према граду. Та барикада, као и, стотину корака даље, озбиљнији гарнизон такозваних „стрелаца“ у данас разрушеној Богословији према Калимегдану, имали су да спрече Турке да не провале из града у варош. Лицејци су имали пушке, по вас дан стојали на барикади, ту и ноћивали, како се то лепо види из једне песме Кујунџића („На лицејској барикади“), који је био један од јунака тих дана. Они су узимали учешћа у рушењу и освајању Варошкапије и Стамболкапије.“³⁷

П. Поповић одређено помиње Милана Кујунџића као јунака тих славних дана „лицејског“ ратничког расположења и жеље за борбу са Турцима. Можда ће се даљим истраживањима моћи да установи тачан број лицејаца који су тада држали стражу на барикади пред својом школом и имена свих њених учесника. (Један такав био је и Михајло Недељковић Стајковац, касније адвокат у Смедереву, који се, августа 1862. године, потписивао као „Стајковац, у Бачкој легији“.)³⁸ У сваком случају, лицејци и остали добровољци из Бачких редова пружили су, ако не толико војничку снагу, оно бар морално-психолошку подршку општој одбрани главнога града Србије у тренуцима када званична српска влада, због општих околности у којима се налазила, није имала баш много расположења да се пошто-пото супротстави Турцима са оружјем у руци. Удео оних који нису били Београђани ни поданици Србије,

већ су, као баџи дошли из разних јужнословенских крајева, у овој Бачкој барикади је био несумњив, иако не можда и велики.

VI

За време догађаја у вези са бомбардовањем Београда 1862. године, помињала се и „бугарска легија“. Њено постојање и делатност везивала се за личност Георги Саве Раковског који је, још 1860, као емигрант живео у Београду где се бавио политичким и публицистичким радом. У српској историјској литератури ова „бугарска легија“ се помињала тек узгред, насупрот бугарској историографији у којој се често говорило о њој, нарочито у вези са животом и радом Г. С. Раковског и Љ. Каравелова и других руководећих личности бугарског друштва тога времена.

Време постанка и бројност „бугарске легије“ у Србији нису тачно познати. Георги Константинов, један од последњих бугарских писаца који је детаљније проучавао то питање, сматрао је да је кнез Михаило „реорганизујући своју војску, ступио у преговоре са бугарским емигрантима, поверивши Раковском мисију да створи једну легију од 1 000 бораца која би дејствовала заједно са српском регуларном војском. Раковски долази у контакт са многим Бугарима из Турске, Влашке и Русије, и убрзо окупља око себе знатан број легионара, међу којима се налази и Левски, Иљо војвода, Стефан Караца, Васил Друмев (дошао је чак из Одесе), В. Д. Стојанов, Ив. Касабов и други“.³⁹ Рад на стварању легије је, свакако, могао почети најкасније у пролеће 1862. године. Уопште, кнез Михаило је тада много полагао на добровољце и политичке револуционаре-емигранте из Турске као на могуће сараднике и савезнике уз српску стајаћу и народну војску у случају рата с Турцима. Отуда је у Ваљеву и била формирана једна велика добровољачка легија која је требало да нарасте на две хиљаде људи. Њен циљ је био да, у случају рата, упадне у Босну, Херцеговину и део Старе Србије и да дела у позадини турске војске!⁴⁰

У јунским тродневним догађајима, за време инцидента на Чукур-чесми до бомбардовања вароши (3—5. јуни), о учешћу Бугара у овим збивањима, Г. Константинов, од познатијих, одређено помиње Раковског, Иљу војводу и Васиља Левског (свакако са извесним бројем других Бугара).⁴¹ У вези с тим поставља се интересантно питање: да ли је „бугарска легија“, чијој се организацији већ било приступило, као ратна формација учествовала у догађајима од 3. до 5. јуна, или су тамо били само неки појединци, односно неки њени делови?

Одговор на ово питање тешко је дати, али зато оно заслужује пажњу да се мало размотри. По нашем мишљењу, „бугарска легија“ као целина није учествовала у поменутим тродневним догађајима, већ само поједине групе Бугара из њеног састава. То стога, што седиште легије тада није било у Београду, односно што сама легија, на чијем се организовању несумњиво доста било урадило, није могла бити стационарирана у Београду, пред очима и на дослуху турским властима. Бугари, којих је тада, свакако, било можда и неколико стотина по целој Србији, били су већим делом турски поданици или емигранти из Турске, те, према томе, и политички бегунци. У условима нормалних односа, какви су више-мање били до 3. јуна, српска влада, која је управо радила на стварању „бугарске легије“ у Србији, није могла дозволити (и због присуства страних конзула у Београду) њихово војничко (формацијско) организовање у Београду. То је могло бити негде у унутрашњости земље где се могла вршити војничка обука будућих војника за ослобођење Бугарске од турске власти. У Београду је могло боравити руководство бугарске политичке емиграције и емигрантске организације, на челу са Раковским (то руководство је управо радило на стварању једног статута привременог бугарског вођства у Београду), као и већи или мањи број Бугара запослених у

главном граду Србије. Остали су били у Крагујевцу, Милановцу, Алексинцу, Буприји и другим местима. Отуда, без обзира колики је био бројни састав „легије“, сви њени чланови нису били у могућности да узму учешћа у догађајима бомбардовања главне српске вароши. Они који су се затекли у Београду доказали су своју преданост ослободилачкој мисли и борби против Турака и узели учешћа у српско-турским оружаним сукобима око варошких капија и, нарочито, касније, на барикадама према тврђави.

Легија као формацијска целина, ако је већ била уређена на овим основама, могла је приспети у Београд тек по извршеном бомбардовању вароши. То се лепо види из једног писма Раковског:

„На први јуниј достигнахме в Београд ведно с г-на Рашка, в петак. Там намерихме проведените от Виена българи Димитра Павлович и Спаса и другото вам познато дружество . . . В неделя, 3-го јуниј, после пладне започна кървавая битка между турските и сръбски граждани и сичко ся дигна на оръжие. Аз тутакси вѡоръжих тридесят од нашите момчета и притекох на главнѡта полиция, де најдох министра на вѡнкашните дела г-на Ил. Гарашанина и министра на вѡтрешните дела г-на Н. Христичя и им предложих услугите си в това опасно обстоятелство. По нихна заповест, след няколко время, аз ся оттеглих ведно с момчетата си у дома си, нѡ не с малка опасност живота си, заштото сичките капији бяха затворени от турското рядовно войнство, а тесните улици от Ерлите турци. Гърмежи от всякаде ся чуваха и многи жъртви падаха. Нѡ слава богу ние продахме без да падни нито да ся нарани някои си от нас. През нея нош ние приминахме в нашата и около нашата къща, заштото народа следваше да ся бие и успе та завладя Варош капия и Видин капия, кату изгони рядовното турско войнство и ги обърна в прах и пепел. Няколко от нашите момчета учяствуваха на сичко това и показаха голямо юначество“.⁴²

Дакле, догађаји су били наступили сувише брзо, а трајали су релативно кратко време да би могли да ангажују и оне снаге из „Бугарске легије“ које су дотада стајале у унутрашњости Србије. То, међутим, не умањује њену улогу у заштити српског главног града за све време српско-турске затегнутости, до септембра 1862. године, када је било постигнуто поравнање а мир био поново успостављен и загарантован. Њена историјска важност је добила на угледу у овом међувремену док се још поуздано није знало како ће се створени сукоб са Турцима завршити, и да ли се српско-турске супротности морају решавати ратом.

Најновија изучавања бугарске историографије о првој „бугарској легији“ у Србији, рачунају да је у 1862. години она могла бројати око шест стотина

људи,⁴³ број који би се могао сматрати као врло значајан, уколико би се та цифра могла примити као веродостојна. Материјални основи за ово казивање, међутим, не могу је верификовати и не потврђују у целости горња казивања бугарских аутора. Нама се чини да ће овај број бити превисок, и да га зато треба прилично смањити. Заиста, један документ који потиче од Раковског, организатора „Бугарске легије“, дао би за право нашем мишљењу. Из „Списка неких учесника у легији Раковског... 1862...“⁴⁴ руком Раковског читамо попис двадесеторице „жандара“. Карактеристично је да се међу овим „жандарима“, у ствари добровољцима избеглицама из Турске, налазе људи из свих јужнословенских крајева, што се види по одредницама њиховог ранијег завичаја. Ти добровољци, учесници у легији Раковског, били су:

1. Тодор Димитријевич
2. Тодор Станкович
3. Иван Маринович
4. Георги Каракуш
5. Велко Новкович
6. Богдан Комаровчанин
7. Никола Јуванович из Рила
8. Спасоја Николич из Призр(ена)
9. Јуван Младенович Вид(инац)
10. Лаза Костич Пирот
11. Христа Алексич Скоп(ље)

12. Клиша Лазалович Лск (Лесковац?)
13. Петар Стошич Тур(ска)
14. Тома Јаковљувич Тур(ска)
15. Тома Трубач Лск (Лесковац?)
16. Петар Трубач Ерц(еговац)
17. Никола Цекович Белиград
18. Петар Цекович
19. Јуван Радоичаћ (Јован Радојчић?) поднаредн. из Босн.
20. Стојан Георгијевић (!) поднар из...

Овај попис би се, умногоме, подударао са горе наведеним писмом Раковског да је он приликом бомбардовања Београда учествовао са тридесетак „од нашите момчета“.⁴⁵ То је, по свој прилици, несумњиви број оних људи који су у догађајима првих дана бомбардовања Београда улазили у састав групе Раковског, иако сви — као што се види из датог пописа — нису били Бугари по рођењу, односно нису сви потицали из етничких крајева бугарског народа.

Ово се још боље види из једног трећег документа из заоставштине Раковског, који је, како се мисли („предпола-

га“), представљао потпунији списак легионара у време када је легија — током лета 1862. године — већ добила свој дефинитивни изглед. Тај интересантни списак преносимо у целини (према савременој српској ортографији), и он садржи овај распоред и ова имена. (Треба обратити пажњу на присуство имена и презимена каква се, несумњиво, сусрећу у јужним српским крајевима под турском управом, као и у Македонији, поред уобичајених и типичних бугарских имена и презимена, што посредно указује на широки јужнословенски састав добровољаца у легији Раковског, односно „бугарској легији“).

„Списък на някои от участниците в легията на Раковски“ десеточен списък

число име и презиме

Първа десетка

1. Ангел Јанкович
2. Андреја Малок
3. Илија Галубов
4. Ефта Михаилович
5. Глиша Кипрович
6. Георгиј Јанкович
7. Богдан Панович
8. Иван Григоревич
9. Павле Стојанов
10. Лазо Стојанович
11. Петар Зеленкович

Втора десетница

12. Тодор В. Иванов
13. Стојан Стефанов
14. Христу Трајков
15. Никола Тасов
16. Димитр Нешков
17. Георгиј Ангелков
18. Станку Георгиев
19. Иван Грозданов
20. Трајко Ангелков
21. Мина Васил
22. Васил Стојанов

Трета десетница

23. Петар Стаменков
24. Петар Солдатов
25. Иван Милосавлевич
26. Тодор Пашич
27. Стефан Иванович
28. Иван Цветкович
29. Божа Гаврилович
30. Коста Димитриевич
31. Илија Станкович
32. Рангел Паунович
33. Стојан Петкович

Четвѐрта десетница

34. Јордан Планинскиј
35. Митју Иванович
36. Делју Демијанов
37. Христо Јанчев
38. Петку Момчев
39. Михаил Милосавлевич
40. Танас Павлович
41. Рангел Паунович (!)
42. Јанчу Събјув
43. Антон Алексиевич
44. Грују Стефанович

Пета десетка

45. Илија Николич
46. Христу Николов
47. Христу Петрович
48. Милан Петкович
49. Иван Иван Рангелович
50. Иван Видојкович
51. Таса Николич
52. Панта Маркович
53. Михаил Стефанович
54. Танасиј Михајлович
55. Максим Стефанович

Шеста десетница

56. Тодор Бочев
57. Петар Гачев
58. Петар Недјув
59. Замфир Блажиев
60. Киру Стојанович
61. Димитриј Николаев
62. Иван Брегов
63. Иван Брегов (!)
64. Иван Георгиевич
65. Јани Георгиевич
66. Панта Попович

Седма десетница

67. Ташко Петрович
68. Димитриј С. Ладович
69. Наум Богданович
70. Христу Николич
71. Велку Димитриевич

72. Милан Димович
73. Рангел Петровић
74. Кузман Андреевич
75. Никола Кочилов
76. Сава Бошков
77. Иван Костов
78. Христу Димович
79. Киру Димитриевич
80. Коста Ангелкович
81. Сима Георгиевич
82. Георгиј Стојанович
83. Ангелко Маркович
84. Живко Карпузов
85. Димитриј Косовац

За овај попис, редактори списка и заоставштине Раковског, мишљења су да: „... Може да се предполага, че това са имена на учасници в легията на Раковски“.⁴⁶

Но, више од бројности „бугарске легије“ у лето 1862. године, важнија је чињеница о расположењу Бугара да у Србији, односно у Београду, раде на свом политичко-војном организовању уз подршку и помоћ српске владе, као и психолошки одраз догађаја из бомбардовања Београда на шире масе бугарског становништва у самој Бугарској,⁴⁷ затим бугарских добегица и емиграната у Србији. У Србији „легија је била дисциплинована војнички. Имала је своју униформу од белог сукна и шубаре са знаком лава, док је Раковски носио раскошну пелерину и мундир са црвеним гајтанима и срмом“.⁴⁸ Наоружање легије је било српско, а делимично и новчано издржавање легионара.⁴⁹ Зна се да је „бугарска легија“, или „Легија Раковског“, како су је и друкчије називали, држала барикаду пред „Српском круном“.⁵⁰

О учешћу Бугара у догађајима око бомбардовања Београда интересантно је навести и један докуменат из кога се види спремност једног вишег првака из Видина, Јована Анђелова, да поред постојеће „Легије Раковског“, образује још једну већу борбену групу од бугарских досељеника у унутрашњости Србије. По овом документу, упућеном Стевчи Михаиловићу, читамо како: „Вама је врло добро познато, да је у Србији било

више они патриота Бугарски и Старо-Србски, који су сваке могуће патње подносили странствујући по туђим земљама, а радећи непрекидно о ослобођењу своје бедне соотечествене браће, од тешкога јарма варварско-турскога. И ја сам један од тиј патника, но на жалост своју не би срећан, да сам био у Београду, при варварском бомбардирању Београда, од стране Турака, те да и ја ступим у оно коло наше бугарско-бошњачке браће, који се сада у Крагујевцу спремају, за ослобођење своје браће, које Турци гњаве. — Ја би могао приличан број поуздани ратника под мој барјак скупити, јер сам познат готово по целој Србији. Ја Вас високопоштовани Господине у име ЦЕЛОГА народа Видинскога пашалука, најпокорније молим, да бисте имали доброту, издати ми пуномоћје, да могу и ја на два места једну чету ваљани ратника саставити, и то једну у Г. Милановцу, посредством Г. Стојана Митровића правозаступника, а једну да скрпим ја сам у Буприји, па онда да обадве у једну чету спојимо, и у Крагујевцу, да се са осталом браћом нашом сајединимо. — Ја се крепко надам, да ћете ми Ви то, Господине, тим известније допустити, што сам уверен, да Ваше патриотско срце тако исто ослобођено (!) православнога народа у Турској, куца, као и моје...“⁵¹ Не знамо исход ове значајне понуде српској влади: да ли је Јован Анђелов добио дозволу да може купити нове добровољачке чете Бугара, и какав је, евентуално, био одзив Бугара на овај позив за војничку службу. У сваком случају, српска влада у начелу није могла имати ништа против тога, утолико пре што је и сама била у неизвесности од коначног исхода српско-турског спора, и што је у земљи већ била спровела мобилизацију већег дела Народне војске. У самом Београду било је тада, поред већег дела стајаће војске, још и око 15.000 народних војника. Чак и да није дошло до остварења ове понуде Ј. Анђелова, није искључено да је нови прилив бугарских добровољаца могао појачати већ постојећу „бугарску легију“ у Београду. То утолико пре што је у Београду тада било образовано и је-

Вашо високо поштовање и поштовање
 у име Господара и Цара Српског и
 Цара, најбољег и најбољег, да обичај
 и какав дозвољу, и да ми ми дозвоља
 бит да могу и ја на два месеца брзо
 своју војну и војну са својом,
 да брзо у Ц. и Српској, појединачно
 т. ј. да се и војничка правда сауди,
 да брзо да се и какав и какав у брзо,
 да се да се да се у брзо, својом,
 и у брзо, да се са својом,
 да се и какав са својом.

Да се брзо и какав да се ми
 да се брзо, да се и какав брзо,
 да се, што сам се уверио, да брзо
 и какав брзо, да се и какав брзо,
 да се брзо брзо и какав у брзо, брзо,
 да се и какав.

Д. Анђеловић
 у брзо, брзо, брзо, брзо, брзо,
 брзо, брзо, брзо, брзо, брзо,
 брзо, брзо, брзо, брзо, брзо.

Сл. 6—7 — Молба Јована Анђелова из Видина за дозволу да у Србији образује добровољачку чету од избеглица из јужно-словенских крајева под Турском (Државни архив СР Србије, Фонда поклона и откупа)

динствено политичко руководеће тело бугарских емиграната, које је, несумњиво, уживало симпатије српске владе и кнеза Михаила лично.

„Бугарска легија“, као и све добровољачке чете, постојала је до септембра 1862. године, када је укинута и растурена. Српска влада, иако против своје воље, морала је то урадити пошто је била обавезна да учини по захтеву великих сила. По Протоколу предложеном Канлишкој конференцији од стране енглеског посланика на Порти, сер Х. Булвера, по њеном осмом члану, „бугарска легија“ и све чете војничке, одређене да у њих стају странци служећи Србији, да се распу; српска влада да не даје уточишта лицима, која Порта означи да су њојзи противна“.⁵²

Тако је завршила своју појаву „бугарска легија“ у Београду као прва војнички организована борбена формација која је имала сопствено политичко и војно руководство, свој званични бугарски назив и своје посебне политичке задатке. Она је значила и епоху у даљој припреми борбе бугарског народа за сопствено ослобођење и пружила је несумњиво искуство које ће се и касније користити у периоду ослободилачке борбе бугарског народа све до Априлског устанка, 1876. године, и ослобођења Бугарске у Руско-турском рату, 1877/78. године. У историји, пак, српско-бугарских односа и удела Бугара, у борби српског народа са Турцима, „бугарска легија“ из 1862. године била је од значаја и стога што је, при поновном заоштравању српско-турских односа у 1867. години, и у вези са „предајом градова“ и потпуним исељавањем Турака из Србије, по угледу на њу, у Београду била основана и тзв. друга „бугарска легија“ са сличним задацима и циљевима као и под Раковским, 1862. године. (Пошто је легија септембра 1862. године била растурена, изгледа, да је један део њених легионара ступио у стајаћу српску војску, било у редовима војника, било у редовима „занатске групе“ (?).⁵³

VII

У догађајима око бомбардовања Београда учествовали су и неки Македонци.

Они су се показивали са осталим бећарима, делом као баџи а делом, опет, као борци у „бугарској легији“. Главна улога међу њима припадала је Илији-Иљи војводи.

Овај Малешевац, родом из Берова, који је у младости хајдуковао, 1859. године пребегло је био у Србију заједно са својим друговима Цеком и Атанасијем („Цафером“).⁵⁴ До 1862. године Иља и Цека живели су наизменично у Крагујевцу и у Београду. Изгледа да је Иља, као стари хајдучки харамбаша и прослављени борац против Турака у своме крају, уживао и помоћ српских власти. У догађајима око бомбардовања Београда учествовао је од првога дана. За време самог бомбардовања, 5. јуна, он је остао у вароши, крећући се под оружјем у пратњи неколико својих другова, земљака. Међу њима налазио се свакако и његов Малешевац, хајдук Цека. По једном савременом сећању: „Иља, познати бугарски војвода, са два друга изађе од гробља. Завргнут гомилом оружја, сунцем спрљен, беше као печен рак; дође к мени. Хукао је говорећи: „Попадо смо трчећи, да врћемо људи што бежут“. Он ми није умео ништа казати о Ранку; није га — вели — тога јутра ни видео. Он оде у варош обричући ми „сеј час“ послати хабер о Ранку“.⁵⁵ Ј. Х. Васиљевић наводи да је име Иљино било познато не само у Београду и Крагујевцу већ, каснијих година, и у Алексинцу и, нарочито, у Соко Бањи.

Године 1861/62. у Београду су се налазили и многи људи, махом бећари из разних крајева Румелије, под којим су појмом били обухваћени и сви крајеви Македоније. Били су то печалбари и радници (аргати), али и покоји трговац и занатлија. Међу бећарима који се помињу за време борби са Турцима у београдској вароши и приликом рушења варошких капија, било је и бећара из Македоније. Неке од њих смо већ поминули. Али оно што је карактеристично то је да су и поједини баџи из македонских крајева учествовали у овим оружанним сударима са Турцима, свакако у групи коју су сачињавали Лицејци и баџи ондашњих средњих школа у Београду. Иако поуздано нису позната имена

тих бака, вероватно је да је већина њих, ако не и сви, подстакнути општим родољубивим заносом борбе против Турака у српском Београду, учествовала у чишћењу београдске вароши од турских посада, а касније, свакако, и на барикадама према београдској тврђави. (Као баца на школовању у Београду 1861/62. године помињу се: Константин Мустрев из Охрида, бак семинарије; Василије Поповић из Прилепа, лицејац (?), затим баца семинарије: Јосиф Ковачевић из Штипа, Борбе Тодоровић из Бањског, Борбе Костић; затим, гимназијалци: Настас Крстић из Тетова, Сима и Борбе Кузмановић из Скопља и Димитрије Петковић из Крушја).⁵⁶

Учешће људи из македонских крајева у догађајима везаним за бомбардовање Београда 1862. године, могло је бити олакшано и тиме што је Србија, почев од прве владе кнеза Милоша,⁵⁷ одржавала политичке, културне и економске везе са свим економски важнијим центрима у Румелији, са већим бројем цркава и манастира у Македонији и, што је помагала — слично као и у Бугарској, Босни и Старој Србији — и многе школе у словенским крајевима Македоније. Најзад, ту постоји и један други чинилац, а то је рад српских повереника у Турској, посебно у македонским крајевима. Управо за време кнеза Михаила, те су политичке везе биле проширене. Стефан Верковић⁵⁸ се јавља, управо пред бомбардовање Београда као посредник те појачане политичке везе Србије са македонским крајевима, као што је и Јордан Константинов(ић)-Цинот, рођени Велешанац, одржавао просветно-школске везе са Србима из Кнежевине. Детаљнија истраживања указују на нове појединости и нова имена са којима су македонски крајеви били представљени у догађајима око бомбардовања Београда 1862. године. Тих људи је, свакако, било, утолико пре што се поуздано зна да је нарочито економска емиграција Македонских Словена била врло јака по градовима Србије 1860-тих година.

У догађајима око бомбардовања Београда крупну улогу играо је и Антоније Орешковић, родом из Двора на Уни

(Хрватска). По ономе што се зна о његовој политичкој активности у то време, он је био (као граничарски официр аустријске војске) „у априлу 1862 г. позват у српску војску и произведен у чин пешадијског мајора“. Од тада, „био је на расположењу министра војног и министра иностраних дела за изванредне мисије. До јуна 1862 био је у мисији ван земље, од јуна до новембра 1862 био је командант добровољачког кора“.⁵⁹

Као граничарски официр он је, још од раније, стајао у вези са српском владом и бавио се национално-политичким радом међу граничарима. Бавећи се поверљивим пословима, Орешковић је о своме учешћу у догађајима око бомбардовања Београда записао ово: „... И доиста, чим сам стигао у Београд, а то је било на дан бомбардовања Београда, нарочитом наредбом кнежевом постављен сам за команданта добровољачког кора, који се имао образовати о државном трошку. Али да се не би вређала Аустрија, коју је Србија морала штедети пошто се с Турском већ била сукобила, то се моје постављење за команданта добровољачког кора није обнародовало, него се поверљивим путем саопштило само онима, који су требали то да знају. Томе подобно поступило се и што се тиче скупљања и образовања добровољачког кора. Свеколико преузеће представљало се страним државама као моје самостално предузеће, коме се Србија, налазећи се пред претећим нападом Турске, није могла тобож противити, јер би иначе радила против свог сопственог интереса... „Пошто се посредовањем Великих сила Србија наравнала с Турском и престала потреба да се добровољачки кор држи, он буде распуштен услед мога предлога месеца Новембра 1862 год.“⁶⁰ Зна се да је у „добровољачком кору“ било пребеглих граничара, чије је седиште једно време било у Ваљеву, међу којима су се, поред пребеглих Срба, могли наћи и људи из Хрватске. Неки од њих, током лета и јесени, налазили су се на барикадама и стражарским местима у Београду.

На почетку смо поменули да је бомбардовање Београда значило прекретни-

цу у дотадашњим српско-турским односима и да је период између јуна и септембра 1862. године представљао неку врсту предратног стања између Србије и Турске. У самом догађају бомбардовања Београда и, затим, до коначног уређења српско-турског сукоба, поред регуларне војске, народне војске и оружаних Београђана, узели су учешћа и многи добровољци из готово свих јужнословенских крајева, од Хрватске и Војводине (под Аустријом) до босанско-херцеговачких крајева, Старе Србије, Македоније и Бугарске (под Турском). Од ових добровољаца биле су створене „че-

те“ и „легије“, чак и један велики „добровољачки кор“. Појава ових добровољаца и добровољачких чета имала је, поред морално-психолошког значаја, још и политички. Она је показивала да је јужнословенски национално-ослободилачки покрет (тада још не диференциран на изразито регионалним и „племенским“ основама) против туђинске власти, у разним видовима, узео прилично корена и да се манифестовао кроз интензивну политичку сарадњу са Србијом као главним носиоцем национално-ослободилачког покрета међу јужним Словенима.

НАПОМЕНЕ

¹ Живот и рад генерала Ранка Алимпића у свези са догађајима из најновије српске историје. Написала Милева Алимпић. Београд 1892.

² Коста Н. Христић, *Записи старог Београђанина*. Београд 1937.

³ Јован Ристић, *Стољашњи одношаји Србије*, II, III. Београд 1887, 1901.

⁴ Слободан Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила*. Београд 1938, 349.

⁵ Јован Хаџи Васиљевић, *Иља војвода Малешки (1805—1878)*. Скопље 1935.

⁶ Лаза Комарчић, *Један разорен ум*, Изд. СКЗ. Београд, 1908, 7, 8, 29; 46, 53, 65.

⁷ М. Алимпић, нав. д., 330.

⁸ Исто, 332.

⁹ Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића (1846—1869). Средио Драг. Страњковић. Посебно издање СКА, СХХVI, Београд 1939, 147.

¹⁰ Поводом ратног стања хришћана у Турској, руска влада била је издала свој чувени меморандум 23. XII 1860. Сравни *Новине Србске* за 1861, бр. 62.

¹¹ Архив Српске академије наука и уметности, Београд. Преписка Стевана Каћанског Владислава. Инв. бр. 13456. Каћански Ј. Борбевићу од 27. II 1861, из Београда.

¹² К. Христић, нав. д., 178.

^{12a} Исто, 184.

¹³ Исто, 182.

¹⁴ „Ови појави дошли су нам неочекивано, још за то неспремне, и сад нисмо их могли мимоћи, но смо их морали прихватити и њима се користити“. К. Христић, нав. д., 182. — Један други савременик тих догађаја. Ник. Кристић, био је сличног мишљења: „Расправљање питања српско-турског узе у руке ди-

пломатија. Наши се државници нашли у белају. Нити су у стању радити што на своју руку, нити могу попустити Порти и Турцима, да се овде силе. Нисмо били спремни за ове и овакве догађаје, а да смо спремни били, ово је сад била прилика да букне рат, па да се преломи, оће ли Турци и даље владати над хришћанима у Европи“. Др. Николе Кристића Мемоари, јаван и приватан живот. Свеска за 1860, 1861. и 1862. годину. Архив САНУ, инв. бр. 7194, под датумом: 16. јуни 1862.

¹⁵ К. Христић, нав. д., 181.

¹⁶ „... Бока Влајковић непрестано се појављивао код наших бећара и радника и потстицао их на страпшину. И овде, кад су се низами имали повући у град он је код те светине изводио, како је стидно за нас Србе, да пустимо ову „поганију“ — низаме да се с оружјем у град повуку, него да им најпре оружје одуземо... Употребити против Влајковића строге мере није било саветно. Он се истицао као патриота, па би у онај мах изгледало да га ми гонимо што је патриота. Зато нађосмо за разумније да Гарашанин с њим говори и да га лепим саветима уздржи од сваких агитација...“ К. Христић, нав. д., 193.

¹⁷ Исто, 184.

¹⁸ Нил Попов, *Србија и Турска од 1861. до 1867. године*. Београд 1879, 39.

¹⁹ Ови добровољци су могли бити из групе ускока који су јуна 1861. године пребегли у Србију. О томе Алимпићка пише: „... две стотине и толико оружани људи“ Црногораца, Херцеговаца и Васојевића (који су онда били под турском влашћу) прешли су у Србију изнад Нове Вароши и Сјенице. Као један од „капетана“ ових ускока помиње се Шујо Васојевић са сином и синовцем. Сем седморице, сви остали

били су, за неко време, остали у Србији, и „били разређени у округу чачанском на живљење; само капетани чета добу... у Београд“. М. Алимпић, нав. д., 312—314.

²⁰ К. Христић, нав. д., 185.

²¹ Интересантан детаљ о освајању ове цамије саопштава Нил Попов: „У цамији, коју су Србима предали, набоше сандук пун барута и много оружје, из чега се јасно видело, да су се Турци из раније спремали на борбу. Влајковићево поступање уклонило је ту излишну сечу међу муслиманима и грабанима. Министар унутрашњих послова Никола Крстић (!) дође у општински суд, да благодари грабанима, који су пратећи Турке ове чували, те опомену их, да и даље буду мирни. Али му из гомиле одговорише: „Не знамо ми никога и не слушамо, до ли нашега вођу, који нам буде; а вас молимо само једно: гледајте да се и Стамбол капија на леп начин преда, али не даље, него до два или три сата; не учините ли то, нека грех иде на вашу душу, а ми ћемо капију отети на јуриш“. К овим речима додаде Влајковић: „Чули сте, господине, шта желе браћа; ја могу још само потврдити њихове речи: ако се јутрос до осам сати не буде предала Стамбол-капија, ја ћу повести грабане да је отимамо — пак што бог да!“ Нил Попов, нав. д., 45.

²² „Ноћ је црна покрила Београд; небо мутно, облачно; грмело је, тугњило, муче су севале, киша падала; све то једно за другим мењало се у природи. 4-ти јуни примио је свој дан; око 3 часа у јутру киша је престала; облаци се небом потискивали. Тишина у природи повратила се; трава отресајући са себе кишне капице, пуцкала; чисто се чује како расте. — А пушкарање на Стамбол капији не утишава се. Груне плотун, па се оспе пушкарање, једна по једна, — и опет плотун. Зора је осванула, сунце на истоку заблестало, а на Стамбол капији крвава борба не престаје. Чула се вика, — разни звуци; чуло се „ура!“ И опет плотун, и опет цакит пушака, — једна по једна. Страхотна ноћ! Ужасна ноћ! два пута ужаснија за онога, ко је мало даље од Стамбол капије провео ноћ под ведрим небом, стојећи и пратећи борбу у мисли: Боже! хоће ли ко жив изаћи из те ноћне борбе?!...“ М. Алимпић, нав. д., 320. — К. Христић, нав. д., 186. — Касније, „за показано човечно јунаштво, којим се г. Бока Влајковић за цело време трајања борбе при последњем нападу Турака на варош Београд одликовао... чин капетана I класе подарити“. *Србске новине* за 1862, бр. 79 од 10 јула.

²³ Нил Попов, нав. д., 50. „У војној болници испитивасмо рањенике: Борба Јовановића Нишчију, Тодора Лукића, и Лазара Комарчића. Сви су допали рана од низама код Турске полиције, 3. јуна 1862, у вече. Сви су како тако, али Борбе је управо изрешетан куршумима: кад он дахне, онда му клобуци сукрвице избијају на обе плешке!... На скоро после тога, Борбе је издахнуо... М. Б. Милићевић, *Кнез Михаило у споменама некадашњег свог секретара*. Београд, 1896, 76/77.

²⁴ Исто, 41, 46. — М. Алимпић, нав. д., 326—328.

²⁵ Државни архив Социјалистичке републике Србије. Поклони и откупи, Кутија 147 бр. 96 (од 6 јула 1862). (Неки од аката наведених из овога фонда налазили су се као експонати уз Изложбу посвећену годишњици бомбардовања Београда 1862. године. Неки документи о овоме публиковани су у листу „Штампа“, Београд, 1912, бр. 153 од 5. VI 1912, (поводом 50. годишњице бомбардовања Београда).

²⁶ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 100 (од 16. јула 1862).

²⁷ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 102 (без датума). Интересантно је знати шта су добровољци Призренске легије добијали као храну. По једном извештају, „врховни комесар целе војске учинио је следећу распоред, по коме се у будуће шта за који дан војницима за рану требовати и издавати има, и тако уместо дојакошњег примања варива за војнике унапредак хете требовати:

1. Недељом и четвртком по 25. драма пиринча.

2. Понедељком по 50. др. слатка купуса.

3. Вторником по 25 драма арпакаше.

4. Средом и петком по 25 др. пасуља.

5. Суботом по 50 др. кромпира“. Вл. Кашански, као „старешина чете добровољаца“, био је дужан да по овоме убудуће поступа. ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 104 (1. септембра 1862).

²⁸ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 101 (без датума).

²⁹ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 99 (15. јула 1862).

³⁰ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 98 (12. јула 1862).

³¹ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 103 (20. августа 1862).

³² ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 105 (15. септембра 1862).

³³ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 106 (29. септембра 1862). — Другом наредбом, шињели су се морали предати. Исто, Кутија 147 бр. 107, од 30. IX т. г.

³⁴ ДАС. ПО. Кутија 147 бр. 107.

³⁵ Учесће гимназиста у борбама са турцима помиње и Нил Попов, нав. д., 61.

³⁶ Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића, 148.

³⁷ Споменица Стојана Новаковића, Београд 1921, 27; упор. 34 у напомени.

³⁸ М. Ф. Христић, *Србија и Енглеска пре пола века*. Београд 1910, 32, 33.

³⁹ Георги Константинов, *Вођи бугарског народног покрета*, Београд 1939, 83.

⁴⁰ Гргур Јакшић и Војислав Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила*. Први Балкански савез. Београд 1963, 131.

⁴¹ Упор. Г. Константинов, нав. д., 86, 158.

⁴² Архив на Г. С. Раковски. Том I. Писма и рукописи на Раковски. Събрајл и подготвил за печат Георги Димов. Българска Академия на науките. Институт за българска литература. София 1952.

⁴³ *История на България VII*. София 1854, 407. Г. Јакшиќ и В. Вучковиќ сматрали су да је легија „у време београдске кризе“ бројала око триста људи. Нав. д., 135.

⁴⁴ Архив на Г. С. Раковски, 395.

⁴⁵ „Чим е блаженопочившиј Кнез Милош у Србию на престо србскій ступио, избрао сам и я за мое послове Србию као земљу у којој ћу нај-слободније моћи у интересу народа мог радити увѣрен бывшиј да ће сунце народу Бугарском изъ Србије засјати; и догод се не покажа прилика да се и я за саблю нелатим занимао сам се кнѣжевностѣ издавајућий политичній лист „Дунавскій Лебед“ овде у Београду.

3-иј и 5-иј јуниј дадоше ми прилику да се и я с нѣколико мои саотечественика у борбу против общег неприятеля умешам и престолницу србску браним и доцније кад су ствари на себе другій вид добиле дозвољна ми буде организација Бугарске легије. Но како ево два мѣсеца већ прође а я еднакво у Београду сѣдим, то сам се усудио вашој свѣтлости обратити се с нај-учтивіом молбом да ми дозволи да могу мое люде на границу известити и тамо чекати упутства од владе ваше свѣтлости шта даљ имам предузети...“ Архив на Г. С. Раковски, 397/8.

⁴⁶ Исто, 396/7.

⁴⁷ *Србске Новине* (бр. 79 од 10. јула 1862.) преносе вести по којима: „Вести из Трнове (Трнова) јављају, да се тамо услед догађаја београдски спрема буну. Многи наоружани млади људи оставили су потајно варош отишавши у планине Балканске, где ји очекују добровољачке чете, па да заједнички распростиру буну...“ Бугарин Најден Геров, који је у време бомбардовања Београда био руски вицеkonzул у Пловдиву, извештавао је своје више службене власти како „Событія въ Бѣлградѣ и преувеличенныя слухи о появившейся въ Балканахъ болгарской дружинѣ еще больше возбѣдили фанатизмъ турокъ. Документи за българската история. Томъ I. София 1931, 287. — Упор. Исто, 299, где се извештава о појави хајдучких чета у околини Враце, на Балкану и у Бустендиаском округу. Пут између Ниша и Пирота био је поседнут „многочисленом“ четом хајдука код Црвене Реке.

⁴⁸ Г. Константинов, нав. д., 85/6. — Раковски се у Београду 1862. потписивао као „народни војвода“. Г. С. Раковски, *Автобиографија и мемоари*. (Под редакцијата на Проф. М. Арнаудов. София 1939, 117/8.

⁴⁹ Слободан Јовановиќ, нав. д., 349, 351.

⁵⁰ Јован Х. Васиљевиќ, нав. д., 4.

⁵¹ ДАС. ПО. Кутија 39 бр. 121 (од 9. јула 1862).

⁵² Јован Ристиќ, *Бомбардовање Београда* (1862 год.). Београд 1872, 121.

⁵³ Упореди белешку под 32.

⁵⁴ Јован Х. Васиљевиќ, нав. д., 23.

⁵⁵ М. Алимпиќ, нав. д., 339.

⁵⁶ Климент Цамбазовски наводи да су се са Иљом војводом у Београду налазили као политички емигранти из македонских крајева Костадин Трифуновиќ из села Буф (Битољска нахија) и Стојан Георгијевиќ из села Ливадице (Мелничка нахија), познати од раније као хајдучи и устаници против Турака. *Гласник на институтот на национална историја*, V, 2. Скопје 1961, 165; у расправи: „За некои национални македонистички тенденцији на македонската емиграција во Србија кон крајот на XIX век“.

⁵⁷ Видети: Владимир Стојанчевиќ, *Политички погледи кнеза Милоша на проблем ослобођења балканских народа*. Историски Часопис, IX—X. Београд 1959, 345/6. — Упореди, Иван Катаршијев, *Серската област (1780—1879)*. Економски, политички и културен преглед. Скопје 1961, 139.

⁵⁸ Видети: (Ст. Станојевића) *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, III. Београд, стр. 213.

⁵⁹ А. Орешковиќ, *Да смо једном на чисто*. Београд 1898, 117/8, 78.

⁶⁰ Као једна од веза Београда са разним местима у Граници помиње се и Ст. Хркаловиќ са још неким граничарским официрима, од којих су неки, откривени од аустријских власти, морали избећи из Аустрије. Нови архивски материјали који се сада припремају за објављивање, детаљније ће приказати шта се у томе правцу, нарочито у време београдских догађаја 1862. године, урадило и која су лица била принуђена да пребегну у Србију и узму учешћа у догађајима после бомбардовања Београда. — Један интересантан детаљ о Хрватима и њиховим симпатијама према београдским борцима из 1862. године, недавно је саопштио др Милан Живановиќ у својим коментарима и напоменама уз књигу: Бузепе Барбанти Бродано, *Гарибалдинци на Дрини* (Београд 1958, 317), где констатује како „...бомбардовање Београда имало је великог одјека код нашег народа у Аустрији. Одушељени Панчевци послали су у Београд нарочиту депутацију, која је посетила на барикадама капетана Боку Влајковића и у знак признања предала му богато украшену саблю. Позориште из Загреба, које је тада гостовало у Војводини, прешло је у Београд да би манифестовало своју солидарност са борбом Београђана за ослобођење. Београђани дочекују Загребчане у правом тријумфу и Загребачко позориште уместо једне претставе „Мејрими“ (Матије Бана) даје у Београду неколико претстава. Гостовање се завршило банкетом који је „чета лицејаца“ (великошколаца) на барикадама подигнутим око опсађене тврђаве, приредила глумцима...“

LA PARTICIPATION DES SLAVES DU SUD DANS LES EVENEMENTS AUTOUR
DU BOMBARDEMENT DE BELGRADE EN 1862.

V. Stojančević

Le bombardement de Belgrade en juin 1862, occupe une place à part dans la lutte de la libération du peuple Serbe des Turcs. Il représente un tournant dans les relations entre les Serbes et les Turcs, car la Serbie après avoir reçu, 1830, son autonomie nationale, a posé la question des troupes turques stationnées dans les villes de Serbie. En 1862 ce différend a été définitivement clos à l'avantage de la Principauté de Serbie.

Dans ses événements du bombardement de la ville de Belgrade, un grand rôle a été joué par les citoyens patriotes et par un détachement des volontaires, composé des Serbes et d'autres Slaves du Sud des Balkans, compris ceux de l'Autriche et de la Hongrie.

A cause du bombardement de la ville de Belgrade et d'une guerre possible entre les Turcs et les Serbes, ces volontaires se rassemblaient et formaient des unités militaires, dont les plus en vue ont été le détachement de Prizren, le détachement des lycéens et le détachement bulgare. Le premier détachement a été organisé et commandé par le poète et l'écrivain serbe de Vojvodina, Vl. Kačanski, et le dernier par le patriote et écrivain bulgare G. S. Rakovski, tous deux étaient des réfugiés en Serbie où ils ont lutté pour la libération nationale de ces régions.

L'auteur expose cet événement et décrit la participation des détachements volontaires, donnant des détails intéressants sur leur travail, leur organisation, sur l'état numérique et la composition des détachements, et sur leur importance dans l'histoire des Serbes de l'époque. Il accorde une attention particulière au rôle politique de ces volontaires en Serbie et souligne leur influence psychologique dans les régions sous la domination turque — Bosnie et Herzégovine, l'ancienne Serbie, la Macédoine et la Bulgarie. Ceci s'est reflété dans une des conclusions des représentants des Grandes

puissances pendant la conférence réunie justement dans le but de régler les litiges entre les Serbes et les Turcs après le bombardement de la ville de Belgrade, et qui a conclu que les détachements doivent être dissouts et que leurs membres, à la demande expresse des autorités turques doivent se rendre aux Turcs. Evidemment cette exigence a été rejetée par le Gouvernement serbe, qui a quand même dissout les détachements. Il est intéressant de noter que de nombreux membres de ces détachements sont restés en Serbie, certains ont été admis dans les services de l'Etat. Sans aucun doute l'existence de ces détachements a joué un grand rôle politique et psychologique dans la lutte contre la domination turque. Sur une base de mouvement commun de tous les Slaves du Sud et avec le soutien de la Principauté de Serbie.

Illustrations dans le texte

- Fig. 1 — Belgrade au XIXe siècle
- Fig. 2—3 — Un recensement (partiel) des volontaires de «la légion de Prizren» (Archives de la République de Serbie, Fonds de cadeaux et des rachats)
- Fig. 4—5 — Lettre adressée à Kačanski, commandant des volontaires, au sujet des récompenses aux anciens légionnaires et des offres aux artisans parmi eux d'entrer au service de l'armée régulière serbe (Archives de la République de Serbie, Fonds des cadeaux et des rachats)
- Fig. 6—7 — Demande de Jovan Andjelov de Vidin pour l'autorisation de former en Serbie un détachement des volontaires, réfugiés des régions de Slaves du Sud sous le règne des Turcs (Archives de la République de Serbie, Fonds des cadeaux et des rachats)

